

UDK 323.15.001(436.6=863):341.24(436)•1955•

O upoštevanju manjšine kot subjekta lastne usode

Drago Druškovič

Splošen razvoj¹ je doprinesel k spoznanju, da je treba v večji meri upoštevati narodne (etnične) manjšine kot subjekte pri urejanju vprašanj, ki zadevajo njihove razvojne možnosti. In to ne glede na to, da so kot posebne skupnosti le objekti zaščitnih določil v mednarodnih pogodbah, saj teh ne podpisujejo. V njih imenu nastopajo matične (glede na etničnost) države, medtem ko so manjšine v omenjenih dogovorih prisotne s pričevanji o svojih usodah. Vsekakor so s tem priznane kot identitete in jih v okviru držav druge, prevladujoče narodnosti (etničnosti) upoštevajo bolj ali manj kot subjekte lastne usode.

V našem zapisu bomo v fragmentarni obliki na primeru koroških Slovencev skušali predstaviti položaj in razmerje etnične (narodne) manjšine do etnično drugorodne in v državi prevladujoče avstrijske skupnosti nemškega jezika predvsem iz enega zornega kota: — v koliki in kakšni meri upošteva manjšino kot subjekt prevladujoča (v državi, v družbi) skupnost.

Pri tem smo izbirali kot primere za pojasnila podatke iz novejšega dogajanja, iz zadnjih dvajset let po podpisu avstrijske državne pogodbe (1955). Razumljivo, da izhajamo tudi iz splošnih razsežnosti novejših moralnopolitičnih spoznanj o tem, kako naj bi ljudje in skupnosti urejevali medsebojna razmerja.

V teoriji so se izvedenci že pred četrto stoletja (1949) takole izrazili o manjšini kot subjektu svoje usode:

»Drugo je vprašanje, da vemo, ali so posebni zaščitni ukrepi, ki so v soglasju z manjšino, individualne ali skupinske pravice. Odgovor je odvisen od tega, ali je država priznala manjšino (manjšinsko skupnost, D. D.) kot pravno osebo ali ne. Če jo je priznala, obstojata dve vrsti pravic: tiste, ki jih manjšina kot pravna oseba in ki jo zastopajo njeni zakoniti organi — lahko uveljavlja pri državi in tiste pravice, ki jih posamezni člani manjšine lahko uveljavljajo kot njeni pripadniki. Če pa država nasprotno ni priznala manjšine kot pravne osebe, temveč ji je samo na-

¹ Navajamo le skromen izbor del iz območja narodnostnih vprašanj:

Guy Néraud, *L'Europe des Ethnies*, Presses d'Europe, I. izd. 1963, II. izd. 1974. Edvard Kardelj, *Narod in mednarodni odnosi*, Izbrano delo, MK 1963. Eugen Lemberg, *Nationalism*, Rowohlt, II. izd. 1968. Iz dokumentacije OZN: *Definition et classification des Minorités*, Nations Unies — Commission des droits de l'homme, 1950, E/CN.4/Sub.2/85; 27. décembre 1949. *Protection des Minorités*, Nations Unies 1967, E/CN.4/Sub.2/214/Rev.1, E/CN.4/Sub.2/21/Rev.1. Seminar on the multinational society Ljubljana, Yugoslavia, (8 to 21 June 1965), UN 1965, ST/TAO/HR/23. Seminar on the promotion and protection of the human rights of national, ethnic and other minorities, (Ohrid, Yugoslavia, (25 June — 8 July 1974) UN 1974, ST/TAO/HR/49.

klonila ugodnosti, da bi ta lahko ohranila svoje posebne značilnosti, lahko zahtevajo takšne pravice samo posamezniki in ne manjšina kot taka.²

Kot vemo, je prišlo v primeru koroških Slovencev, ki žive v republiki Avstriji, s sprejemom avstrijske državne pogodbe do dvojnega priznanja manjšine kot pravne osebe (subjekta) tako na mednarodni ravni kakor tudi s strani avstrijske države in to v obliki, da so določila iz mednarodne pogodbe hkrati deli avstrijske ustave.

Vendar pa je znano in priznано, da v dvajsetletju zaostaja uresničevanje omenjenega priznavanja; še več, priče smo bili celi vrsti ravnanj in postopkov, ki se hudo oddaljujejo od upoštevanja manjšinske skupnosti kot pravne osebe, kot subjekta; poznamo pa tudi nekaj primerov upoštevanja tega, primerov, ki so očitno manj vplivne narave.

Naši severni sosedje različno obravnavajo narodne manjšine, tako tiste, ki imajo isti mednarodni pravni status (Slovenci na Koroškem in Štajerskem in Hrvati na Gradiščanskem) in tiste, ki tega nimajo (Madžari, Cehi); drugačen odnos imajo dežele od zvezne države in le-ta je bolj občutljiva do vprašanj južnotirolske manjšine kakor do manjšinskih ureditev v svojem okviru.

Ta različnost je videti časovno raztegljiva, a tudi neenotna glede na manjšinsko problematiko. Avstrijske oblasti različno uresničujejo sestavine manjšinskega določila iz člena 7 državne pogodbe in sicer tako v uradnih obrazložitvah kakor v praksi. Kancler je npr. ustanovil študijsko komisijo (podkomisijo), dalje najprej poseben kontaktni komite za koroške Slovence, poiskal zatem še neposreden stik z njimi, dalje še poseben kontaktni komite za gradiščanske Hrvate, a ni vzpostavil nikakršnega stika s Slovenci na Štajerskem. Ti gremiji (okrilja, zbori) poudarjajo v sosedni državi — so »edinstveni v Evropi«, kar zadeva upoštevanje manjšine s strani neke vlade.

Naš pogled na ta del odnosov med avstrijsko državo in manjšino — subjektom (predvsem imamo pred očmi koroške Slovence), je upravičen tudi zato, ker Avstrija že vseskozi poudarja svoje upoštevanje manjšinskih teženj, in ker je prišlo pri meddržavnih pogojih in dogovorih do skupnih mnenj predstavnikov obeh sosednih držav (Avstrija — Jugoslavija), »da omogočajo prav stiki med predstavniki avstrijskih oblasti in manjšine vsestransko zadovoljivo urejanje vprašanj«.³

Vsaj do neke mere žele naši severni sosedje pokazati, kako prav oni več kot zadovoljivo upoštevanje narodne manjšine pri urejanju vprašanj, ki se nanašajo na te skupnosti. In ne le-to, temveč so tudi avstrijski državni in deželni predstavniki, bodisi sami bodisi na pobudo jugoslovanske strani deklarativno namenjali narodnim manjšinam kulturno posredniško vlogo med sosednimi narodi in državama.

² »55. La deuxième question est celle de savoir si les mesures spéciales de protection accordées à une minorité constituent des droits individuels ou des droits collectifs. La réponse varie selon que l'Etat en question a ou non reconnu la personnalité morale de la minorité. S'il l'a reconnue, il existe deux catégories de droits: ceux que la minorité, en tant que personne morale, représentée par ses organes légaux, peut faire valoir auprès de l'Etat, et ceux que les membres de cette minorité peuvent faire valoir du fait qu'ils appartiennent à celle-ci. Si, par contre, l'Etat n'a pas reconnu la minorité comme personne morale, mais lui a simplement accordé des facilités pour lui permettre de préserver ses caractères distinctifs, les droits qui en découlent ne peuvent être invoqués que par les individus du fait qu'ils appartiennent à cette minorité et non par la minorité en tant que telle. »Definition et classification des Minorités, E/CN.4/Sub.2/85; str. 14—15.

³ Avstrijska verbalna nota, št. 510.02.00/300-6/74; 2. XII. 1974.

⁴ Iz komunikeja ob obisku državnega sekretarja Koče Popovića (Wiener Zeitung, 27. XI. 1960, št. 227, str. 1; Slovenski vestnik, Celovec 9. XII. 1960, str. 1).

II.

Tudi obe predstavniki organizaciji koroških Slovencev: Zveza slovenskih organizacij na Koroškem in Narodni svet koroških Slovencev se zavedata nujnega upoštevanja in pomembnejše vloge narodnih manjšin. Po sklenjeni avstrijski državni pogodbi sta izoblikovali in izročili (11. oktobra 1955) zvezni vladi avstrijske republike posebno *Spomenico*⁵ (dokument sta odposlali tudi vsem drugim podpisnikom avstrijske državne pogodbe), s katero sta obrazložili, kako pojmujejo koroški Slovenci kot narodna manjšina v obnovljeni republiki Avstriji, njim namenjena, nova mednarodnopravna, a hkrati v avstrijsko ustavo prevzeta varstvena določila, izražena predvsem v členu 7 avstrijske državne pogodbe.

Vsebinsko podpira ali dopušča prav omenjeni člen znatnejšo uveljavljanje manjšine kot subjekta, saj predvideva v nasprotju z nekdanjimi varstvenimi določili (senžermenskimi) tudi varstvo vse *manjšinske skupnosti* in ne le posameznika⁶, člana posebne skupnosti, kar je vsekakor dovolj vidna *novina*. S tem novim vsebinskim obsegom so oblikovalci zavezali avstrijsko republiko za zaščito, za varstvo docela konkretnih manjšinskih skupnosti: *slovenske* na Koroškem in Stajerskem in *hrvaške* na Gradiščanskem, saj govori 5. odstavek člena 7 avstrijske državne pogodbe celo o tem, da je treba zavarovati *značaj* manjšinske skupnosti in to določen: slovenski, hrvaški, torej nacionalni značaj. Prav to izpričuje, da je bila oblikovalcem in vsem, ki so pogodbo podpisali docela znana narava danih skupnosti. Znano torej je, katerim in kakšnim skupnostim je namenjena zaščita in da ne gre za nikakršne anonimne, neopredeljene, amorfne skupnosti ali s postopkom odmišljanja pridobljene jezikovne manjšine⁷, temveč da je njihovo bistvo znano: *slovensko*, *hrvaško*; to pomeni hkrati tudi označitev skupnostne osebnosti ali subjekta, ki ga je treba še vnaprej zavarovati in upoštevati, a hkrati omogočiti njegov razvoj.

Prav to tudi govori za pravilnost izhodišč koroških Slovencev, o novem upoštevanju narodne manjšine kot subjekta lastne usode in pripravljenosti narodne manjšine za konstruktivno sodelovanje pri uresničevanju njej namenjenih varstvenih določil.

V uvodu, v posebnem poglavju o soodločanju manjšine in v zadnjem odstavku svoje *Spomenice* (1955), v prvem svojem dokumentu po vzpostavitvi druge avstrijske republike, navaja predstavnštvo koroških Slovencev (ZSO, NS), *da je vpra-*

⁵ Spomenica Zvezni vladi republike Avstrije, Celovec, 11. oktobra 1955; lastnik, izdajatelj in založnik: Narodni svet koroških Slovencev, Celovec, Viktringer Ring 26 in Zveza slovenskih organizacij na Koroškem, Celovec, Gasometergasse 10, strani 42.

⁶ Tako avstrijski (Veiter, Ermacora) kakor slovenski (jugoslovanski (Pleterski, Vukas) izvedenci imajo o tem vprašanju enako mnenje. Glej še D. Druškovič, Nekaj vprašanj koroških Slovencev, Rig 1974, št. 6.

⁷ Dr. J. Pleterski pojasnjuje vprašanje v svoji razpravi Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni že 1960. leta takole: »Znano je, da je v razpravah namestnikov štirih zunanjih ministrov velikih sil o členu 7 avstrijske Državne pogodbe, v juliju in avgusta 1949, eno izmed prvih spornih vprašanj bil sam izraz 'manjšina'. V obravnavi sta bila dva predloga za besedilo člena o manjšinskih pravicah angleški in sovjetski.« Avtor opozarja, da se je angleški predlog nanašal samo na pravice državljanov slovenskega in hrvaškega jezika, medtem ko je sovjetski predlog to presegal in mislil tudi na ljudi označenega porekla; v končni redakciji je odpadla omejitev samo na jezikovno manjšino (Razprave in gradivo, 1960, št. 2, str. 35-37). Tudi v novjšem delu G. Stourzha je v poglavju Die Entstehung des Minderheitenschutzartikels ponatisnjena omenjena angleška verzija (glej Kleine Geschichte des österreichischen Staatsvertrages, Styria, Graz-Wien-Köln, 1975, str. 56-59).

šanje vsebine in razlaga pogodbe predvsem pravica tistega, na katerega se le-ta nanaša in v korist katerega je bila sklenjena; dalje, da se v demokraciji ureditev manjšinskega vprašanja ne sme omejiti zgolj na mednarodno obveznost, temveč da mora vsebovati tudi soodločanje narodne manjšine; po lastni skušnji manjšine vsaka izključitev soodločanja narodne manjšine izzove napetosti, ki se jih je treba v splošnem interesu in interesu mirnega sožitja vseh narodov brezpogojno izogniti.

Predstavnštvo koroških Slovencev je dobilo šele po dvajsetih letih prve neposredne odgovore na svoje predloge in na svojo osnovo za uresničevanje člena 7 in razumljivo je, da še vnaprej poudarja aktualnost svojega dokumenta iz leta 1955, češ da dosedanje urejanje ni izčrpalo njegove vsebine. Hkrati so predstavniki manjšin poskrbeli za nenehno informiranje oblasti. Znani so tudi mnogi dokumentirani predlogi, a tudi kritike tako zaradi neustreznih ukrepov ali sploh nezadostne ga uresničevanja manjšinskih določil državne pogodbe.

III.

Avstrijska država se je različno obnašala (hkrati z njo večinski del večinske družbe) do narodnih manjšin v svojem državnem okviru in do južnotirolske manjšine v republiki Italiji, različno tudi glede na čas preden je Avstrija dosegla svojo državno obnovo z državno pogodbo, čeprav pa ni pretrgala zgodovinskega toka raznonarodovanja manjšin, o čemer pričajo, hoteli ali ne hoteli naši sosedje, vsi avstrijski popisi prebivalstva.¹

Medtem ko je ob južnotirolskem vprašanju Avstrija uveljavljala upoštevanje manjšine kot subjekta, se poslužila celo pravice svojega zastopanja manjšine in zagovarjala *stališče enakih startov*² med manjšino in večino, je pri koroških Slovencih (štajerskih Slovencih in Gradiščanskih Hrvatih) krnila upoštevanje njihovega subjekta, odklanjala pa ob raznih zaostritvah celo vlogo in skrb Jugoslavije (obdolžitve o vmešavanju). V skrajni varianti skušajo naprtiti tudi manjšini ne-loyalnost in iredentizem, kar naj bi oslabilo njeno odpornost in jo skušajo onesposabljanje tako v deželi kakor tudi pri njenem povezovanju z matično etničnostjo. Avstrijska stran ni le vseskozi odklanjala vprašanja enakih startov manjšinske in večinske skupnosti, temveč je s formalističnim in delnim uresničevanjem izvršne zakonodaje, navezane na člen 7 (po 20 letih še neuresničeni člen 7), s postopnostjo

¹ Deficitarnost glede na avstrijske popise prebivalstva omenjajo tudi avstrijski izvedenci (Ermacora, Veiter).

² »Leta 1945 spet uvedena enakopravnost, na katero se sklicuje Italija, ni nobena resnična enakopravnost, če ima en del velikansko prednost. Zato bi bilo treba nekaj ukreniti in ta namen so imeli pogodbeniki. Izenačiti bi bilo treba neenake pogoje začetka v korist južnih Tirolcev. Vendar se to ni zgodilo. Da, celo formalna enakopravnost se ni upoštevala.« »Wenn man dies in Betracht zieht, hatten die Südtiroler nach 1945 keineswegs die gleichen Startbedingungen wie die Italiener. Die 1945 wiederhergestellte Gleichberechtigung, auf die sich Italien beruft, ist keine wahre Gleichberechtigung, wenn der eine Teil einen gewaltigen Vorsprung hat. Es hätten daher — und das war die Absicht der Vertragsschliessender — Massnahmen ergriffen werden müssen, um die ungleichen Startbedingungen zugunsten der Südtiroler auszugleichen. Das geschah jedoch nicht, ja es wurde sogar die formelle Gleichberechtigung nicht eingehalten. Dies will ich im folgenden in einzelnen Punkten zeigen.« (Aussprache Dr. Kreisky vor der Politischen Spezialkommission der UNO — Generalversammlung. Der genaue Wortlaut der Ausführungen des Aussenministers zum Südtirolproblem.) (Wiener Zeitung, št. 244, 19. X. 1960, str. 7—9) — »Die Wiederherstellung des nationalen Status quo von 1918 ein nationaler Rückstellungsanspruch Österreich. Ist Südtirol erst wieder ein deutsches Land, wird wieder Friede einkehren.« (Die Presse, 18. III. 1956.)

le-té, predvsem pa z neupoštevanjem manjšinskih predlogov in pomislekov, podaljšala tudi delovanje denacionalizacije *po sami družbeni vztrajnosti*. Dopusčala je — in smo temu še priče — *dejavnosti* celega omrežja organizacij, ki jemljejo manjšini značaj in ki ustvarjajo nestrpno ozračje. Celo uradna politika je prevzemala občasno od omenjenih političnih sil in organizacij ideološka izhodišča za manjšinsko politiko. Odtod izhaja in je preostala tudi negacija obstoja manjšine, najmanj: uradno uveljavljanje načelnega dvoma o njenem obstoju — *o obstoju subjekta*. *Akcija o ugotavljanju temelji na načelnem dvomu glede kvantitete in lokalitete narodne manjšine*. Ni naključje, da ob samem sprejemu, ob postopku ratifikacije avstrijske državne pogodbe pri obrazložitvi svojih obveznosti navajajo, da so paragrafu (odstavku 5), torej tistemu delu člena 7, ki izrecno prepoveduje denacionalizacijo, jemanje značaja narodni manjšini — že zadovoljili z dotodanjim pravom,¹⁰ kar pa je očitno kontradiktorno, saj drugače tega določila oblikovalci ne bi bili vključili v obveznosti po avstrijski državni pogodbi. Ne zanikajo pa evolucije manjšinskega varstva glede na nekdanja določila v odstavkih 2, 3, 4, člena 7.

To izhodišče — s katerim je avstrijski parlament že pri razpravi ob ratifikaciji (s protokolom, ki sodi v besedilo) avstrijske državne pogodbe skušal minimizirati pomembni del: peti odstavek v členu 7, je v dvajsetih letih doseglo znaten razvoj v smeri *neupoštevanja* manjšine in ne le samo pri vsiljevanju posameznih zakonov.

Predvsem še z nadaljnjo negacijo, z dopuščanjem navideznega dajanja prednosti tistemu delu denacionaliziranega, z atributom patriotičnega, domovini zvestega prebivalstva ali pa vsaj zastrašenega slovenskega prebivalstva zaradi reminiscenc na preteklost, izseljevanja in pa drugih genocidnih ravnanj v nedavni preteklosti, pa tudi zaradi obnove tistih sil (nemško nacionalističnih organizacij) in njihovega odprtega nastopanja ter dejavnosti, naperjene zoper slovensko manjšino — kot je to npr. uporaba in opredeljevanje tako imenovanih vindišarjev — »Windische«.

Avstrijski izvedenci za manjšinska vprašanja razlagajo omenjeno dilemo, češ da gre za poseben družbeni pojav, za zakonitost v določenih okoliščinah, kot je npr. pojav »odcepitve jezika od narodnosti« ali pa pojav »omahujoče narodnosti«. Po teh mnenjih ni mogoče koroških vindišarjev obrazložiti drugače, kakor če uvedemo novi pojem za posebno nastalo sociološko kategorijo — za »jezikovno manjšino«.¹¹ Po našem mnenju ta vrsta pojasnil pristaja bolj na posledicah in se premalo ukvarja z vzroki za določeno razcepljenost. Ne da bi se mogli ob tej priložnosti spuščati globlje v jedro problema, npr. v navajanja, da so koroška sloven-

¹⁰ »Die Bestimmung des Paragraphen 5 ist schon durch das bisherige Recht gewährleistet.« Zu 517 der Beilagen zu den stenographischen Protokollen des Nationalrates (VII. G. P./II, Besonderer Teil, str. 3).

¹¹ Glej Theodor Veiter, Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich, Wien-Stuttgart, 1970, str. 75—88; Str. 82—3: »Das Auseinanderfallen von Sprache und Volkstum, das hin und wieder an Volksrändern, besonders bei verzahnter Streulage, ebenso beobachtet wird wie die Erscheinung des damit freilich nicht immer identischen ‚schwebenden Volkstums‘, hat auch in Österreich zur Erscheinung der ‚einsprachigen Kulturdeutschen‘ in Kärnten (Boehm, Veiter Pfeifer)⁷² geführt. Das damit verbundene Phänomen einer besonderen Abart des slowenischen Sprachvolkes ist ohne Einführung des Begriffes der Sprachminderheit überhaupt nicht zu erklären. ... Auf die sehr bedeutsamen Erkenntnisse von Ermacora gerade zum Fall der slowenischen Sprachminderheit in der Erscheinungsform ser sog. Windischen sei hier besonders hingewiesen.«⁷⁴

ska narečja hudo preobtežena z nemškimi izposojenkami, da se je ob vplivu sosedov spremenil ustroj govornega slovenskega stavka in podobno — naj navedemo samo enega izmed zelo zunanjih kazalcev, ki pospešuje omahljivost in razcepjenost in sicer *ustanavljanje posebnih organizacij*: 1945 so ustanovili v prej omejenosti in sicer avstrijskih Slovencev (Bund der österreichischen Slowenen), njeni namen *Zvezo avstrijskih Slovencev* (Bund der Heimatreuen Südkärntner, 1947 — *Zvezo domovini zvestih južnih Korošcev* (Bund der Heimatreuen Südkärntner, 1957 — (po podpisu avstrijske državne pogodbe) pa že *Zvezo koroških vindišarjev* (Bund der Kärntner Windischen). O tej zadnji organizaciji nam daje Österreich Lexikon, Zweiter Band naslednje pojasnilo: »V drugi republikli so botrovale nemško nacionalne organizacije Zvezi koroških vindišarjev, katere neznatno članstvo čuti svojo pripadnost k nemški kulturni skupnosti.« Geslo »Windisch«, v leksikonu iz katerega navajamo, nam posreduje še druga pojasnila o izvorihih razcepjenosti slovensko govorečega človeka na avstrijskem Koroškem in se le-to glasi: »Od koroškega obrambnega boja naprej so izoblikovali nemško nacionalni krogi politični pojem 'Windisch' (= 'domovini zvest') kot nasprotje k nacionalno slovenski (= 'iredentističen'). Od 1939 je izraz dopuščen tudi pri uradnih štetjih kot jezikovna izjava, vendar od znanosti zavrnjen kot jezikovni pojem.«¹²

Država je tudi v okviru vseh treh rednih popisov (1951, 1961, 1971) bolj ali manj posredno legalizirala samo denacionalizacijo in prišlo je naposled 1974. leta do sklepa treh v parlamentu nastopajočih strank o ugotavljanju — do odprte deklaracije, do odprtega poudarjanja — načelnega dvoma o eksistenci subjekta, do dvoma o številu in lokaciji (naseljenosti) koroških Slovencev, čeprav so ti avtohtoni prebivalci na svojem dednem ozemlju, na katerem živijo še danes — postali manjšina. Ta čas tedaj tako država kakor tudi prevladujoča avstrijska družba odprto pripravljata legalizacijo tistega položaja koroških Slovencev, do katerega je prišlo tudi po dvajsetletnem nezadostnem, okrnjenem manjšinskem varstvu, ob neizpolnjevanju mednarodnih obveznosti in v glavni ob neupoštevanju narodne manjšine, njenih potreb, njenih predlogov, njenih svaril in pomislekov.

Glede na druga določila v členu 7 je avstrijska država koroškim Slovcem v glavni vsilila izvršno zakonodajo, s katero je glede na nekatere ureditve in prakso v prvem povojnem desetletju manjšini paradoksalno poslabšala položaj in sicer: koroški deželni glavar je z dekretom ukinil dvojezične šole; zatem so sprejeli dva zakona — zakon o manjšinskem šolstvu (s posebno glede na teritorij dvojezičnega šolstva *deloma reducirano teritorialno osnovo*) in zakon o slovenščini pred sodišči (z manjšim številom sodnih okrajev in *znatno manjšo teritorialno osnovo* glede na položaj pred avstrijsko državno pogodbo). Kot obliko urejanja je avstrijska oblast dopustila najprej akcijo nemško nacionalnih organizacij (šolski štrajki), ki so z grožnjami ustvarile pritiske, po katerih je prišlo do omenjenega protustavnega dekreta koroškega deželnega glavarja. Hkrati je dejavnost omenjenih organizacij vplivala na starše in prišlo je do znatnega odjavljanja otrok

¹² Windisch... Seit dem Kärntner Abwehrkampf formten dt. nationale Kreise den politischen Begriff windisch (=heimatreu) als Gegensatz zunational — slowenisch (= iredentistisch). Ab 1939 auch bei den amtlichen Volkszählungen als Sprachbekenntnis zugelassen, doch von der Wissenschaft als selbständiger Sprachbegriff abgelehnt. In der 2. Republik standen dt. nationale Organisationen einem Bund der Kä. Windischen Pate, dessen geringe Mitgliedschaft sich dem dt. Kulturvolk zugehörig fühlt. »Österreich Lexikon, zweiter Band, L-Z, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst-Verlag für Jugend und Volk, Wien München, 1966, str. 1280.

od dvojezičnega pouka, medtem ko je avstrijska zakonodajna oblast prešla vsa opozorila in proteste manjšine, le njene predstavnike je pred sprejetjem obeh zakonov seznanil z že odločeno vsebino parlamentarni odbor.¹³

Prav tako je država vsilila koroškim Slovencem tudi še zakon o topografskih in dvojezičnih krajevnih napisih (1972) (s *tretjo teritorialno osnovo*).

Če se omejimo samo na tri konstitutivne osnove manjšinske identitete: *na ozemlje avtohtone naseljenosti, materinski jezik in posebno kulturo*, pomeni odrekanje vsake izmed omenjenih osnov dejavnost zoper *intergriteto* skupine kot narodne (etnične) manjšine in prav to se dogaja v sklenjenem prizadevanju na Koroškem še danes; mnogi avstrijski viri in izvedenci se opravičujejo s trditvijo, da gre za razpršeno naselitev (Streulage) manjšine.

Medtem ko so avstrijnske oblasti s pomanjkljivimi dekreti v zvezi z uporabo slovenščine kot *pomožnega jezika* v uradih ponovno spregledale manjšino in njene predloge, in to celo tako, da so s posebno obliko najprej internega značaja predpisa (do 1969 leta) že z *neobjavo* preprečevale njegovo uporabo; s takšnim reševanjem so se toliko oddaljile od črke in duha, da so to bistveno sestavino pri afirmaciji narodnostnega subjekta degradirale,¹⁴ namreč njegov temeljni idiom — *slovenščino* (hrvaščino) na mesto nepomembnega *pomožnega jezika*, čeprav narekuje državna pogodba uporabo kot *uradnega jezika dodatno k nemškemu*.

Socialno-prihološko pomeni prav to glede na manjšinsko skupnost v koroškem, avstrijskem okolju (pa tudi na štajerskem mejnem obrobju in na Gradiščanskem) ustvarjanje manjšini nenaklonjenih okoliščin, za kar so neposredno odgovorne avstrijske oblasti, uradna Avstrija po mednarodni obveznosti, saj so s tovrstnim položajem jezikov narodnih manjšin izrinili jezika na položaj manj uporabnih, manj praktičnih, pomožnih idiomov v zasebnost. Jemljejo jima v določilih člena 7 zagotovljeno *družbeno*, uradno veljavo in uporabnost celo v občini; reducirali so ju na narečna, manj vredna in uporabna ljudska jezika (patois), ki sta prenatrpana z germanizmi ali arhaizirana, s čimer odvezemajo tudi teh devetnajst let po avstrijski državni pogodbi *drugo realno osnovo subjektu*, predvsem pa ustvarjalno zakladnico miselnega razvoja, narodnostno drugorodni skupnosti; — vse to v imenu naravnega procesa in v okviru demokracije, ki poudarja vsekoli *pravilo večine*. *Hkrati smo slišali* naznanila o pospeševalni politiki, češ da manjšini ne velja samo izenačevanje, temveč mora imeti določene prednosti.¹⁵

V ta zbir stvarnih in neposrednih primerov neupoštevanja manjšine kot subjekta spadajo tudi še predpisi ob zakonih k posameznim popisom prebivalstva (če že ne določila v zakonu), saj so koroški Slovenci sproti opozarjali tako na načelne slabosti popisov, pa še na pritiske s strani popisovalcev pri sami izvedbi, a tudi zatem na uradne in poluradne manjšini nenaklonjene prikaze rezultatov in na njihovo praktično politično zlorabo. Tudi samo izhodišče o ugotavljanju v koroških nestrpnih razmerah — od petdesetletnice plebiscita (1970) naprej zaznavamo po-

¹³ »... Vertreter der Minderheit hätten bei einer Vorsprache im Parlament kundgetan, dass die slowenische Minderheit gegen die beiden Gesetze sei, weil keine ihrer Forderungen erfüllt worden wäre.« Letzte Sitzung des Nationalrates; stenografski protokol, 19. III. 1959. (Wiener Zeitung, 20. III. 1959, št. 66, str. 1—2.)

¹⁴ Izjava obeh predstavniških organizacij koroških Slovencev 3. I. 1975, po Delu, 4. I. 1975, str. 3.

¹⁵ »Eine Minderheit, so Kreisky, dürfe niemals nur gleiches Recht erhalten, sondern Sie müsse ein Vorrecht besitzen (Die Presse, 13. X. 1972, str. 3).

večanje represije — pomeni nov pritisk in neupoštevanje manjšine kot subjekta. Pri tem pa pri dosedanjih popisih prebivalstva ni prihajalo do manipulacij samo z omenjenimi kombinacijami z bilingvizmom in navajanjem podatkov o jeziku »windisch«. V Avstriji razlagajo, da do tega pač prihaja na željo ljudi, po demokratični poti torej in da gre le za upoštevanje najširše izražene ljudske volje. — Ne omenjajo pa neposredne aktivne dejavnosti mnogih popisovalcev, kajti pri teh sodelovalcih pri izpolnjevanju popisnic za gospodinjstva gre za znatno udeležbo teh ljudi. Kakor priznavajo tudi avstrijski statistični izvedenci, je to le neke vrste anketa ali intervju.¹⁶ Ugotavljanje ali kakršnokoli anketiranje narodne manjšine na Koroškem, Štajerskem in Gradiščanskem pomeni zaradi dosedanjega razvoja in posebnih okoliščin delovanje več dejavnikov: celo strah, izvirajoč iz nedavne preteklosti, vpliv splošne družbene inercije ob dejavnosti nemško nacionalnih organizacij, manjšini nenaklonjenih strank — vsekakor pa neposredno obliko pritiska na manjšino. Pri tem vprašanju deluje dosedanja popisna praksa, vprašljivo obveščanje javnosti, neposredno pa strankarsko politični interesi v deželi in v slehernem posameznem kraju — kar vse je *drobilo* skozi več kot stoletje narodnostno fiziognomijo Slovenca v tem območju.

Cetudi bi v Avstriji poiskali kakršnokoli najustreznejšo obliko registracije narodnosti, npr. tajnih volitev in vprašanja po materinščini,* bi doslej uveljavljene mentalitete ter različne porazdelitve, kjer se povezuje politični in svetovni nazor z etnično izjavo, pripeljale do konfrontacij na kraju samem. Kakor se izpričuje, nameravajo avstrijske oblasti tak popis vsiliti narodnim manjšinam. O vprašljivosti tovrstnega postopka — namreč uradne verifikacije o etnični pripadnosti — ima mednarodna javnost že svojo preizkušnjo. Naj omenimo poljsko-nemško ženevsko pogodbo (1922), kjer se stranki posebej zavezujeata, da oblasti ne morejo verificirati ali spodbiti pripadnost osebe k rasni, jezikovni ali verski manjšini, to stališče je osvojilo kasneje (1928) tudi mednarodno sodišče. Tudi v nemško-danski izjavi (29. III. 1955) zagovarjajo svobodnost priznavanja k narodnosti in h kulturi in zavračajo bodisi uradno nasprotovanje bodisi ugotavljanje.¹⁷ Da izpričujemo

¹⁶ Avstrijski statistiki pojasnjujejo, da gre pri popisih za neke vrste intervju med državljanom in popisovalcem, glej: Heimold Helczmanovszki (Im Auftrag des Österreichischen Statistischen Zentralamtes herausgegeben von): Beiträge zur Bevölkerungs- und Sozialgeschichte Österreichs, Nebst einem Überblick über die Entwicklung der Bevölkerungs- und Sozialstatistik, Verlag für Geschichte Politik, Wien 1974.

¹⁷ »La Convention signée a Genève, le 15. mai 1922, entre la Pologne et L'Allemagne et qui dispose, à l'article 74: 'La question de savoir si une personne appartient ou non à une minorité de race, de langue ou de religion ne peut faire l'objet d'aucune vérification ni d'aucune contestation par les autorités.' La cour permanente de Justice internationale, dans son jugement du 26 avril 1928, a interprété le sens de cet article de la manière suivante: 'La Cour estime que l'interdiction de toute vérification ou contestation ne cesse pas d'être applicable dans les cas où il apparaît que la déclaration n'est pas conforme à la vérité... si une déclaration a été faite, il faut toujours la respecter... 3'. Definition et classification des Minorités, NU, Lake Success, New York 1950, E/CN.4/Sub.2/85; 27. déc. 1949, str. 14. — Izjava vlade Zvezne republike Nemčije o statusu danske manjšine v Nemčiji, po pogajanjih z dansko vlado, 29. III. 1955; Izjava danske vlade o splošnih pravicah oseb, ki pripadajo k nemški manjšini v južnem Jutlandu, sprejeta v parlamentu 19. aprila 1955; Protection des minorités, UN 1967, E/CN.4/Sub.2/214/Rev.1 in E/CN.4/Sub.2/221/Rev.1, str. 49.

* Statistični urad OZN priporoča na prvem mestu materinščino, ki jo pojmuje kot »jezik, ki ga posameznik običajno govori v domačem krogu v zgodnjem otroštvu« (Principles and Recommendations for the 1970 population censuses, (Series M. No. 44, UN, New York, 1966).

tudi v naši domovini ustrezno stopnjo razumevanja in občutljivosti in pa zrelosti, kar zadeva tovrstne človekove pravice, nam pove člen 170, (drugi odstavek) v zvezni ustavi (1974), ki določa, da je občanu zajamčeno svobodno izražanje svoje narodnosti in da tudi *ni dolžan izjaviti*, kateri narodnosti pripada.

Ponovno naj podčrtamo, da so tudi oblikovalci čl. 7 po konfrontaciji dveh različnih osnutnih predlogov (angleškega in sovjetskega) opustili pogoj zaščite s tako imenovanim znatnim številom (*quantité considérable, considérable — proportion*) in ostali pri drugih zadovoljivih opredelitvah.¹⁸ Samo še mnenje ekspertov iz poročila Generalne skupščine OZN sodi semkaj in se glasi: »Poudarili so, da pravice manjšin niso odvisne od njihovega števila ali odstotka, ki ga manjšina predstavlja glede na celotno prebivalstvo.»

Kot primer *upoštevanja subjekta* naj omenimo:

Izjemoma so avstrijske oblasti deloma uresničile del drugega odstavka v členu 7 (ustanovitev gimnazije za Slovence/1957), izoblikovanje učnih načrtov za dvojezični pouk (1965/67) in ustanovitev šolskega nadzorništva (1960) *na torzu* dvojezičnega šolstva, kar sicer ugodno učinkuje, a ne more nadomestiti vsega, kar je nujno za sodoben harmoničen razvoj narodnostne skupine kot subjekta lastne usode ali celo glede na predvideno kulturno posredniško vlogo manjšine.

Ne glede na proteste manjšine in njeno pripravljenost za konstruktivno sodelovanje pri morebitnih dopolnilih, izpopolnjevanjih danih rešitev v šolstvu ali na drugih območjih so avstrijske oblasti v večini primerov seznanile manjšinske predstavnike s svojimi vsakokratnimi odločitvami in to tik pred uveljavitvijo (tako npr. parlamentarni odbor pred sprejetjem obeh zakonov); podobno so ravnali tudi v primeru zakona o dvojezičnih topografskih napisih. Tovrstna praksa se zato izpričuje v bistvu le kot taktika prevladujoče državne nacije in družbe pred domačo in mednarodno javnostjo, medtem ko s takšno obliko skuša docela omejiti in nevtralizirati odpor narodne manjšine.¹⁹

¹⁸ Glej opombo 7, z dopolnilom, da je avtor tega prispevka imel na razpolago angleško osnovno verzijo iz gradiva, ki ga hrani Zvezni sekretariat za zunanje zadeve SFRJ, torej uradni dokument (in ne le časnikarsko sporočilo in natis) z označitvijo R/IV-2, 91/18. Britanski predlog o manjšinskih pravicah Hrvatov in Slovencev v Avstriji, London, 17. jula 1949, Prepis hrani INV. Glej še razpravo v Razprave in gradivo 1974, št. 6, str. 20, opombi 12 in 29. Dalje v isti razpravi str. 19 in 20 razlaga o inkompatibilnosti načela avtodeterminacije v primeru narodnih manjšin. Tudi dr. T. Zorna razpravo — predavanje »O 'ugotavljanju' slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem«, december 1974, rkp. arhiv INV, str. 26. Avtor opozarja in analizira razne avstrijske zasnove ugotavljanja manjšine, a posebej opozarja, da v primeru nemško govorečih državljanov v posebnem zakonu, »ki določa določa na kakšen način prijavljajo v času druge svetovne vojne priseljene ali pregnane osebe stvarno škodo, ki jim je bila s tem prizadeta — vse to z namenom, da bi jim izplačali škodo (BGB1, 1962, Stück 12; zakon z dne 14. decembra 1961). V tem primeru je zakonodajalec določil, da se nemška narodnost oseb, ki žele dobiti odškodnino, ugotavlja po 'določenih znakih', ki jih potem našteje: poreklo, vzgoja, jezik, kultura ('... weil sie ... nach bestimmten Merkmalen wie Abstammung, Erziehung, Sprache Kultur, zur deutschen Volksgruppe gerechnet wurde).« (Str. 21.)

¹⁹ 135 »... It was emphasized that the rights of minorities did not depend on their numbers or the percentage of the total population which they constituted.« Report of the Committee on the elimination of racial discrimination, General Assembly, Official records: Twenty-ninth session, Supplement No. 18 (A/9618) United Nations, New York, 1974, str. 35, Avstria, 153.

²⁰ Ob novejših nesoglasjih med državo in narodnimi manjšinami zasledimo predvsem v avstrijskem tisku sporočila (regionalnem), ki jim ne moremo prisoditi niti naklonjenosti manjšini in prav tako ne objektivnosti.

Tudi rezultati neposrednih stikov med predstavniki manjšine in oblastmi miso za pregledano obdobje ravno spodbudni.

Ko je prišlo do občasnih pogovorov med predstavniki manjšine in odgovornimi avstrijskimi državniki na najvišji ravni (z zunanjim ministrom, kanclerjem), ni v vseh dvajsetih letih napredovalo *institucionalno* urejevanje manjšinskih zadev, zasnovano s členom 7, razen prej omenjenih izjem.

Celo ustanovitev vrste pomožnih gremijev pri avstrijski vladi (študijska komisija za probleme manjšine, njena izvedenska podkomisija — Kontaktna komiteja — s Slovenci in Hrvati) v novejšem času ni do danes pripomogla k ustreznim rešitvam vprašanj, ali k večjemu upoštevanju manjšine kot subjekta.

Glede na novejšo nezadostne obrazložitve avstrijske strani ob prekinitvi sodelovanja in nepripravljenosti predstavnikov Koroških Slovencev v omenjenih posvetovalnih organih ali pa drugih podobnih posvetovalnih oblikah (gremijih) in torej »krivde« manjšine in njenih predstavnikov za neurejanje vprašanja — velja imeti pred očmi pač vzroke in ne samo posledic določenih ravnanj s strani prevladujoče večine in države. *Razumljivo, da je lahko kriterij tako imenovane humanistične znanosti le na strani šibkejšega.* Neudeleževanje v »Študijski komisiji za probleme koroških Slovencev« je sprožilo dejstvo, da je v njej nastopil, čeprav kot delegat avstrijske ljudske stranke (ÖVP), dr. Einspieler, hkrati predsednik Zveze koroških vindišarjev in podpredsednik »K. Heimatdiensta«, človek, ki vodilno deluje v okviru organizacij, za katere koroški Slovenci sodijo, da morajo avstrijske oblasti njihovo dejavnost prepovedati v skladu z določili 5. odstavka člena 7. Tako označena dejavnost je znana, saj je prizadevanje omenjenih organizacij očitno naperjeno zoper manjšino, npr. zasnovano in zapisano tudi v 2. členu, točke a, b pravil organizacije in se to glasi: »pojasnjevanje prebivalstvu (oblastem) posebnosti koroških vindišarjev« in dalje pod e) — da ima za cilj »ohranitev vindišarskega jezika kot dela ukoreninjenih koroških kulturnih dobrin.«²¹

Kankoli približno podobnega si npr. niso dovolili Italijani s »Komisijo devetnajstih« v primeru urejevanja južnotirolskega vprašanja, namreč, da bi vsiljevali Južnim Tirolcem kakršnegakoli sogovornika katere izmed italijanskih patriotskih organizacij, npr. *Legge nazionale*.

Ne glede na obseg in smeri razprav v »podkomisiji izvedencev« ali novejšega dopolnila, da gre pri »vindišarjih« za ljudi, ki ne žele biti prišteti k slovenski manjšini, kakor je to pojasnjeval omenjeni predstavnik avstrijske ljudske stranke ali »Bund der Windischen« in »Kärntner Heimatdienst«, je vendarle prav zaradi legaliziranja tovrstnih predstavnikov in posredno *vsebin njihovih organizacij* razumljiva odklonitev sodelovanja predstavnikov narodne manjšine — koroških Slovencev, kajti dobro jim je znano, da so v drugi avstrijski republiki pri ustanovitvi »Bund« der K. Windischen« botrovale nemško nacionalne organizacije.

(Končno sta zapustila študijsko komisijo še Avstrijec nemške materinščine, deželni poslanec in svetnik za kulturo Josef Guttenbrunner, ki je izjavil, da ni več pogojev, kakršni so bili takrat, ko ga je stranka SPÖ delegirala v komisijo, prav tako pa župan iz Sel, Slovenec H. Velik, ki je obrazložil svoj izstop z vsiljevanim sporazumom treh strank o ugotavljanju manjšine, kar vse izpričuje, da so predstavniki manjšine upravičeno odklonili svoje sodelovanje.)

²¹ Iz statuta omenjene organizacije.

Neposredni vzrok za prekinitve sodelovanja predstavnikov koroških Slovencev v Kontaktnem komiteju — v tem znamenju posebnih *možnosti in upoštevanja manjšine kot subjekta* — je dogovor (17. IX. 1974) predsednikov treh strank, ki sodelujejo v parlamentu — sklep o *ugotavljanju (preštevanju) narodne manjšine*. Z navedenim sklepom avstrijskih strank, ob nasprotovanju koroških Slovencev in po dvajsetletnem zaostajanju uresničevanja manjšinskega člana, je očitno, da narodna manjšina doživlja samo še enega izmed *vsiljenih položajev*. Ni mogoče govoriti prav zaradi tega neupoštevanja manjšine o *upoštevanem subjektu ali o pospeševalni, manjšini naklonjeni politiki* in o ustreznih rešitvah, odgovornost vsekakor pada na prevladajoči večinski narod. Še bolj vprašljivi za določeno sedanje avstrijsko politiko so poskusi zvrčanja krivde⁹ in odgovornosti za neurejanje manjšinske zaščite na manjšino samo, kakor je mogoče razbrati iz avstrijskega odgovora — note (1974). Po naši presoji to skrajno odklanjanje manjšine kot subjekta budi dvom in nezaupanje manjšine do avstrijskih državnih predstavnikov kot korektnih sogovornikov in pomisleke tudi pri podpisnici avstrijske državne pogodbe SFRJ — predvsem *pa terja dejanja v prid manjšine* in ne le kopičenje razprav in besed, izjav na različnih političnih ravneh.

Sklep o *ugotavljanju* in iskanje raznih (tudi s pomočjo avstrijskih izvedencev v podkomisiji) oblik *ugotavljanja* je vsekakor globlje narave. Ob dvajsetletni deficitarnosti avstrijske manjšinske politike se potrjuje domneva o globlji, strateški nepripravljenosti za uresničevanje predvsem določene skupine členov v avstrijski državni pogodbi, ki vsebinsko neposredno izvirajo iz protifašistične zmage, iz idejnih osnov le-te. V nekem pomenu — v določeni razsežnosti, ker negirajo nacionalistični krogi obstoj manjšine, saj samo to lahko pomeni trdovratno vztrajanje pri *ugotavljanju (preštevanju)*, kar pač pomeni načelen dvom o eksistenci te narodnostne skupine in ne le dvoma o njenem številu — se ne odrejajo obnem samo vsebini mednarodno pogojene državne pogodbe. Hkrati in s tem potrjujejo podmeno o revizijskih težnjah, vsebinsko na najbolj občutljivi točki človekovih pravic ne zadovoljujejo pričakovanj, da so pretrgali z nekdanjo etnofobijo, glede na slovenske narode; tudi oba manjšini vsiljena zakona šolstvo, sodstvo (1959) imata za pogoj *ugotavljanja manjšine*.

Očitno pa je izrazil ta isti načelni dvom v eksistenco narodne manjšine tudi avstrijski predstavnik v III. odboru OZN 1973/74, ko je z drugimi besedami govoril, da ima Avstrija samo *jezikovne in verske manjšine*.

VI.

Pretrg vseh stikov dveh strani, predstavnikov državne nacije in narodne manjšine v preteklih dvajsetih letih izpričuje, da doslej ni mogoče govoriti o zadovoljivem upoštevanju manjšinskih predlogov ali njihovih pomislekov pri temeljnih, sistemskih, *institucionalnih ureditvah*, temveč bolj o nekaj primerih upoštevanja predlogov neposredno praktične narave (omenili smo tudi primere upoštevanja *institucionalne narave*).

Naj podčrtamo, da so zastoju pri pogajanjih predstavnikov manjšine z avstrijsko oblastjo sledili komentarji, da pade na predstavnike manjšine krivda za neuresničevanje, še več — da ne ustrezajo kot predstavniki manjšinskih organizacij in da bo treba v prihodnje (da si bo morala država izbrati) poiskati sogovornike iz

vrst manjšinskih voljenih odbornikov, pač občinskih, ker v deželi narodna manjšina zaradi svoje politične porazdelitve med tri avstrijske stranke ne dosegajo mandata; to bi pomenilo seveda spet novo — dokaj vprašljivo stopnjo pri urejanju manjšinskega vprašanja.

Ob izjemah naj omenimo še ustanovitev manjšini namenjenega uradnega organa v deželi — kulturni referat, doslej še ni mogel izkazati zadovoljive dejavnosti. Najbolj prikazuje položaj dejstev, da v deželni ustavi niso zapisali nič bolj določenega o obstoju manjšine; v njej omenjajo kot uradni jezik pri oblasteh in uradih dežele nemški jezik, vendar naj to ne bo v škodo z zakonom določenim pravicam jezikovnih manjšin; formulacija je skromna, medtem ko ne ustreza niti terminološko, saj državna pogodba in člen 7 ne govorita o *jezikovnih manjšinah*. V tem se potrjuje odklanjanje docela etnično — narodnostno determinirane narodne manjšine, hkrati z nepripravljenostjo posebej na Koroškem, da bi kakorkoli, četudi v najmanjši meri popravili svoj negativni odnos do koroških Slovencev. Manjšina doživlja kot subjekt še večje spregledavanje na deželni ravni. Ne le da ni ustreznega določila glede narodne manjšine v deželni ustavi, temveč se tudi pri koroškem deželnem zboru obstoječi posebni odbor²² posebej še ni dogovarjal s predstavniki manjšine, čeprav je pripravljaval v teku let tudi predloge institucionalne narave.

Koroški Slovenci dalje niso soudeleženi niti pri osrednjih deželnih kulturnih ustanovah: v deželnem muzeju, konzervatoriju, gledališču namreč, da bi bili prisotni v programih naštetih ustanov, da bi bili npr. dvojezično označeni eksponati, da bi njihova zgodovina imela enakovredno mesto (npr. o zgodnji slovenski državnosti) tudi pri vzgoji in izobrazbi in raziskovanjih, restavratorskih delih in podobno, da bi v teh ustanovah našel svoje delovno mesto vsaj kakšen posameznik iz vrst manjšine.

Kako je z narodnimi simboli; ne dopuščajo jih (tako po drugi svetovni vojni jih je z vojaškimi sodišči zatrla okupacijska oblast, namreč slovensko trobojnico). Semkaj sodi tudi odstranjevanje dvojezičnih napisov, pač slehernega znamenja, da v deželi še živi drugi narod.

Kulturno prisotnost si ustvarjajo koroški Slovenci seveda sami iz svoje kulturne volje in moči, ob nekaj skromnih podporah s strani države v zadnjih letih. Vnaprej pa ohranja večina svojo prevlado, elitizem in nepripravljenost, da bi kakorkoli nadomestila oviranje v preteklosti in ne mislimo le na zunanje formalno ureditev, temveč na dejansko spremembo okoliščin in na resnejše upoštevanje manjšinskega subjekta; seveda je to tudi v navzkrižju z določilom v 4. odstavku člena 7, ki govori o *udeležbi manjšin v kulturnih ustanovah*.

Vse omenjeno utrjuje naše sklepanje, da se nadaljuje tudi še ob vstopu v zadnje četrletje dvajsetega stoletja in v srednji Evropi, zdaj že v bližini in v odvisnosti v nekem pomenu od mestnega središča — Dunaja, ki so ga potrdili Združeni narodi za enega izmed svojih središč, vnaprej ravnanje nasprotno človekovim pravicam, naperjeno zoper manjše narodnostne skupine in sicer v obliki, ki je naperjena v njihova jedra — postopoma se jim jemlje čedalje bolj *naselitveni prostor* in se to tudi uradno registrira slehernih deset let, izničene so možnosti za najobčutljivejši človeški idiom — *materinščino* otrok in prav tako tudi *krnijo* in minimizirajo tudi še druge kulturne možnosti, namreč tiste, ki so skupini narodnostno posebne in

²² Po izjavah objavljenih v dnevnem tisku.

nujne za ohranitev njene identitete. Zaradi takšne sodobne družbenopolitične naravnosti so seveda na minimum zmanjšane možnosti manjšine kot subjekta.

Neupoštevanje manjšine kot subjekta, njenih pogledov na uresničevanje obravnavanih določil pa tudi vsega drugega, kar ta del prebivalstva upravičeno pričakuje od prevladujočega dela v državi — sodi tudi med karakteristike, ki nam omogočajo presojati ali gre za pospeševalno manjšinsko politiko in zakonodajo, iz izhodišča bona fide ali za prav nasprotno rešitve, pragmatične in formalistične narave, ki ne zavarujejo niti posebne etnične individualnosti, še manj pa da bi omogočile njen razvoj.

Očitno je, da si ni mogoče razlagati dvoma o eksistenci manjšine, ki ga ta čas postavljajo v ospredje samo kot neupoštevanje manjšinskih teženj in želja, temveč veljajo pomisleki upravičenosti manjšinskih opozoril še za neupoštevanje dogovorov in po njih obveznosti do Jugoslavije za dokaj resne spotike dobrim sosedskim odnosom tudi za težnjo po reviziji avstrijske državne pogodbe.

S stališč SFRJ je upravičen takšen pogled predvsem zato, ker je od pristopa (podpisa) k avstrijski državni pogodbi v vseh stikih bila prisotna in stalno trajno poudarjena skrb naše, glede na etničnost manjšin v avstrijski republiki — matične države — in dostikrat poudarjena celo kot primerna pot reševanja, neposrednega urejanja med predstavniki avstrijskih oblasti in predstavniki manjšine. Ob sklepem pogledu na dosedANJI razvoj in v veliki meri reducirano uresničevanje člena 7 avstrijske državne pogodbe, kjer država ni dovolj upoštevala *narodne manjšine* (urejanje na Štajerskem in Gradiščanskem še zaostaja za koroškimi) naj podčrtamo, da gre vsekakor za nezadostne rezultate v okvirih splošne in posebne manjšinske politike, ki svojo nezadostnost razkriva pred nami in vse bolj tudi pred svetom s svojo nezadovoljivostjo naposled tudi s tem, da v Avstriji po nujni logiki svojega razvoja in nezadostnega upoštevanja manjšinc prehajajo k prav nasprotnemu rezultatu, ki ga terja člen 7.

Obenem so skušali naši severni sosedje v novejšem času z navajanjem podatkov o dosežkih narodne manjšine (ljudsko prosvetna kulturna dejavnost, tisk, gospodarsko-zadružno samoorganiziranje in delovanje in podobno) dokazovati, kako naklonjeno je okolje vsestranskemu razvoju in emancipaciji narodne manjšine. Prav o tem velja imeti še posebej pred očmi popravek koroških Slovencev, ki so ga objavili v novoletni izjavi obeh predstavniških organizacij za 1975 leto. V njej omenjajo, da gre za izrazito samorastniško dejavnost, da niso uživali neke posebne podpore s strani vlade in da tovrstno prikazovanje njihovega gospodarskega in kulturnega priznavanja ni le zgrešeno, marveč ob dejanskem nerazumevanju pristojnih uradov za kulturne in gospodarske težnje narodne manjšine naravnost izzivalno.

* * *

Naj ob sklepu opozorimo, da se zavedamo, kako ima naš pogled in pregled v ospredju bolj opremljivo zunanje dogajanje, kar zadeva pomanjkljivo uresničevanje mednarodne pogodbe in upoštevanja pri tem manjšine kot subjekta — ne predstavi in ne ukvarja pa se z globljimi sestavinami in vzroki sedanjih razmerij in odnosov, ker v tako strnjeni in tako opredeljeni obliki to tudi ni mogoče; zato teh nekaj misli v epilogu.

Nismo niti označili npr. enega izmed najbolj trdnih izhodišč iz novejše zgodovine koroških Slovencev — subjekta, protinacističnega gibanja in njihovih žrtev, o čemer naj uporabimo prisodobno avstrijskega avtorja — »kamni (nagrobni) go-

voré».²³ Prav tako nismo naštevati drugih žrtev genocidnih ravnanj in niti povojnih obnovitvenih prizadevanj in naporov narodne manjšine — v nenaklonjenih oboliščinah.

Se manj smo se mogli spustiti v razpravo o določenih dogajanjih, ki jih registrira in zaznava in razkriva le socialna psihologija in ki prav na Koroškem še kako prizadevajo slovenski *subjekt* — mislimo na splošno indoktrinacijo prebivalstva in na trajen obtok in vnovčevanje stereotipov s predznakom — anti — npr.: —slovenstvo, —slovanstvo, —jugoslovanstvo, —komunizem, —titoizem in tako naprej; to bi komaj lahko prikazala posebna študija.

Razumljivo, da naseljena človeška skupina ni brez gospodarskih osnov, in da so zanjo pomembna dejstva, kot je to npr. odtujevanje narodnega ozemlja ali so premiki, naselitveni in drugi, celo upravni, npr. združevanje občin — občutljivi posegi v položaj subjekta; semkaj bi sodilo vsaj omenjanje učinka vsega najbolj sodobnega dogajanja v okviru množične potrošniške družbe, vsega kar lahko zadeva manjšino kot subjekt; ustrezne omejitve smo nakazali že uvodoma.

Kot znano — gre na eni strani za temeljne konstitutivne možnosti posameznika in skupnosti, od najbolj zgodnjih in najbolj občutljivih, ko stopi otrok v tako imenovano pol varstveno in pol vzgojno okolje (otroški vrtci, mala šola) do širokega razvejanega omrežja industrijske družbe — v njej naj bi človek v prid človečnosti ohranjal subjekte: posameznika in skupnosti; ta čas za primer koroških Slovencev in narodnih manjšin v Avstriji nismo razkrili kaj pozitivnejšega, kot je to lahko posredoval pričujoči zapis.

Povzetek

O upoštevanju manjšine kot subjekta lastne usode

V prispevku »o upoštevanju etnične — narodne manjšine kot subjekta« in to na primeru koroških Slovencev ter dogajanja in razvoja po podpisu avstrijske državne pogodbe izhaja avtor iz že dosežene stopnje mednarodnih spoznanj, a tudi prakse. Večje upoštevanje tovrstnih skupnosti kot pravnih oseb — tudi političnih subjektov so predvideli že pred četrto stoletja izvedenci, ki so v okviru OZN, podkomisije za človekove pravice pripravljali definicijo in klasifikacijo manjšin in le-to pogojili v primeru, ko država bolj ali manj priznava manjšinskim skupnostim položaj pravnih osebnosti, subjekta. Pričujoča analiza temelji na zornem kotu, v koliko in kako so v dvajsetih letih po podpisu avstrijske državne pogodbe upoštevali koroške Slovence, to, docela identificirano manjšinsko skupnost kot pravno osebo in politični subjekt. To skupnost bi morali upoštevati v tisti meri, kakor to določajo tako mednarodne obveznosti kakor tudi notranje pozitivno pravo, avstrijska ustava, saj je varnostni člen 7 in so tudi druga varstva v zvezi z odporom antifašistične koalicije prešla po omenjeni pogodbi v avstrijsko ustavo. Avtor ugotavlja večkratno različnost. Različno obravnavajo narodne manjšine, ki so pod istim mednarodnopravnim statutom (koroški, štajerski Slovenci in gradiščanski Hrvati), bolj se zavzemajo za manjšine zunaj države (Južne Tirolce), kakor pa za manjšine, ki žive v državi. Poseben je odnos do manjšin, ki nimajo mednarodnega pravnega statusa; različno urejajo vprašanje v obeh deželah in zvezni državi. Dalje se ustavlja ob posebnih posvetovalnih gremijih, ki jih je ustanovil avstrijski kancler, ob poudarjanju — tudi v

²³ Erich Fein, Die Steine reden, Gedenkstätten des österreichischen Freiheitskampfes, Mahnmale für die Opfer des Faschismus, Eine Dokumentation, Europaverlag, izdala Arbeitsgemeinschaft der KZ-Verbände und Widerstandskämpfer Österreich, Wien 1975; od skupno 367 strani so namenili Koroški str. 126—161, kjer prevladujejo spomeniki koroških Slovencev.

mednarodni javnosti, kako žele upoštevati narodne manjšine (kar omenjajo v novejših dokumentih), — spregovori tudi o koristnosti neposrednega sodelovanja med manjšino in oblastmi; o tej obliki sta v soglasju obe sosedni državi.

Tudi manjšina je izoblikovala svoje poglede in pojmovanja o manjšini kot subjektu in to obrazložila s svojo *Spomenico* (1955), kakor tudi z mnogimi kasnejšimi dokumenti in predlogi in opozarja ob dvajsetletnici, da država ni zadovoljivo uresničila docela niti enega določila člena 7.

Le-ta vsebinsko obseže celotno manjšinsko skupnost — ne jamči varstva le posameznemu članu manjšinske skupnosti — torej skupnost kot pravno osebo in kot subjekt, saj izrecno govori peti odstavek o zavarovanju *značaja manjšinske skupnosti* in ta značaj opredeljujeta še posebej atributa *slovenski* in *hrvaški*. Prav to pa potrjuje tudi pravilnost stališč manjšine (Koroških Slovencev), da ji kot subjektu pripada pravica, da sam razlaga njen namenjeni del varstvenih določil, saj je do njih prišlo zaradi njene identitete in pa ravnanj, ki so bile v preteklosti naperjene zoper njeno bit kot narodne manjšine; šele po dvajsetih letih so dobili koroški Slovenci na svojo *Spomenico* prve neposrednejše odgovore.

Ob tem ko avstrijska država bolj zavzeto urejuje vprašanje zunaj svoje državne meje — južnotirolske manjšine in je zagovarjala v tem primeru načelo enakih startov med manjšino in prevladujočo večinsko (italijansko) nacijo, pa v primeru etničnih, narodnih manjšin v okviru svojih meja ubira drugačne poti in uveljavlja drugačno družbeno prakso. O zgubljanju kvantitete pri koroških Slovencih pričajo že avstrijski popisi prebivalstva (1951, —61, —71). Ob zavlačevanju in postopnosti pri uresničevanju manjšinskih določil, se je tudi v teh 20. letih uveljavljala denacionalizacija po družbeni inerciji. Kljub določilu v 5. odstavku dopuščajo avstrijske oblasti razvejano dejavnost raznih organizacij, ki jemljejo narodni manjšini značaj. Opozorila sosedne države, SFRJ, države (etnično) bližnje obema manjšinama v avstrijski republiki in sopodpisnice avstrijske državne pogodbe je različno zavračala — predvsem — da gre za notranjo zadevo, da ovira vrsta objektivnih zaprek uresničevanje manjšinskega varstva in podobno. V novejšem času je začela uveljavljati še tezo o načelnem dvomu o kvantiteti in lokaliteti manjšine, dvom o manjšini kot subjektu, kar ima tudi svoj izvir v stališčih ob ratifikaciji avstrijske državne pogodbe, ko so v spremnem protokolu zapisali, da zadovoljujejo 5. odstavek člena 7 že svojim dotedanjim pravom, medtem ko pomenijo odstavki 2, 3 in 4 vendarle še novino manjšinskega varstva. Med osnovne faktorje, ki so naperjeni zoper manjšino, sodijo prizadevanja, s katerimi povzročajo delitev manjšine in vsega koroškega prebivalstva na patriotično in nepatriotično prebivalstvo. To pomeni tudi učinkovito obliko, kakor opozarja avtor, psihološkega pritiska, če pomislimo na genocidna ravnanja v bližnji preteklosti koroških Slovencev. S spretnim izkoriščanjem omenjenih reminiscenc in podaljševanjem neke vrste indoktrinacije o posebnem, k nemškemu kulturnemu krogu pripadajočega prebivalstva, vindišarskega. V novejšem času razlagajo zadrego z vindišarji tudi ugledni avstrijski izvedenci z inačico o tako imenovani skupini, pri kateri se je »od narodnosti odcepil njen jezik« in sicer, da gre torej za »jezikovno manjšino«. Ta opredelitev in tovrstna uporaba določene strokovne terminologije, je prav z nastopi naših sosedov v III. odboru OZN (1974) našla svojo pot v mednarodno javnost. V tem vidimo seveda neupoštevanje tako manjšine kot subjekta kakor tudi opredelitev v besedilu državne pogodbe, saj sta narodni manjšini v členu 7 izrecno opredeljeni z atributom slovenski in hrvaški in ne kot neki imaginarni, neopredeljeni »jezikovni« manjšini, kajti atribut *slovenski* ne pomeni samo narečja ali ljudskega jezika, temveč tudi določeno kulturo, naseljenost na ozemlju, iz katerega, kakor vidimo, postopoma želijo izriniti narodno manjšino. Prispevek omenja tudi avstrijsko poluradno označitev omenjene dejavnosti v avstrijskem leksikonu (1966) leta. Posebej pa se ustavlja tudi že ob napovedanem ugotavljanju manjšine, ki pomeni nadaljnje dejanje, s katerim naj bi razdrobili v označenih nestrpnih okoliščinah manjšinski subjekt. Pregled kaže tudi, da je avstrijska država koroškim Slovencem v glavnini vsilila svojo obliko njim namenjene zakonodaje, da v glavnini ni upoštevala njihovih predlogov, temveč je manjšino ob posameznih primerih samo seznanjala tik pred sprejetjem zakonov (šolski zakon, zakon o sodiščih) s tistim, kar so odločile prevladujoče stranke — pač večinska družba. Tudi neposredni stiki med predstavniki manjšine in vrhnjimi predstavniki avstrijske države so pripeljali večinoma le do ureditev manj pomembnejših vprašanj, napredovanja pa ni bilo pri vprašanih institucionalne narave. Bilo je tudi nekaj izjem, ko so upoštevali manjšino pri ustanovitvi ene srednje šole, zagotovili učni program na redukcirani manjšinski šoli in podobno,

medtem ko še vnaprej ogroža vsa ureditev, vse usmerjevanje družbe manjšino na treh njenih osnovah, saj so jezik nasprotno določilom degradirali na pomočni jezik (namesto da bi imel mesto dodatnega uradnega jezika). S posredno ali neposredno dejavnostjo in raznimi manj izrazitimi oblikami socialno-psihološke represije odtujujejo manjšini še danes njeno kulturo in intergriteto. S pomočjo splošne agitacije in enostranskega informiranja notranje in mednarodne javnosti in drugimi oblikami nastopanja pa skušajo posegati celo znotraj skupine same, s težnjami, da bi si pridobili, izbrali ustrežnejše predstavnike za tako imenovano uresničevanje manjšinsko varstvenih določil. Pri tem je očitno dežela še bolj deficitarna, kakor so to zvezne oblasti v svojem odnosu do manjšine, saj preprečuje neposredno ali pa posredno kakršnokoli vidnejše znamenje, da živita na ozemlju dve narodnosti (pa naj bo to že prisotnost v kulturnih ustanovah ali pa naj so to le dvojezični krajevni in kakršnižekoli napisi). Avtorjev pregled ne prinaša za preteklih dvajsetih let glede na upoštevanje manjšine kot subjekta s strani avstrijske države spodbudnih rezultatov.

Kljub vsemu pa ne velja pozabljati na dejstvo, kako manjšina še naprej zmore in tudi išče ustreznih poti za svojo identiteto — ter s tem potrjuje misel o bistvenih virih svoje moči. Na primeru koroških Slovencev se uresničuje zavest o subjektu, o svoji identiteti, o boju za upoštevanje tega. Naposled opozarja avtor, da se je ustvarjal le na zunanjih sestavinah in da se ni posvetil še drugim prvinam manjšinske skupnosti.

Summary

The National Minority as a Subject

In his article, »The National Minority as a Subject«, dealing with the Carinthian Slovenes and the developments after the signing of the Austrian Treaty, the author starts from the present level of internationally agreed norms and practice. A greater consideration for such communities as legal entities — as well as political subjects — was anticipated as far back as a quarter of a century ago, within the United Nations, when experts were working out, on the Sub-commission for Human Rights, the definition and classification of minorities subject to the States according to a greater or lesser degree the minorities the status of legal entities, i. e. of subjects. The author analyses the record of the past twenty years that have elapsed since the signing of the State Treaty and tries to establish to what extent and in what manner the Carinthian Slovenes, i. e. a fully identified ethnic community, have been considered as a legal entity and a political subject. This consideration should be equal to international obligations and internal legislation, the Austrian Constitution, since the protective Article 7 and other protective provisions resulting from the struggle of the anti-fascist coalition became an integral part of the Austrian Constitution after being included in the State Treaty. The author notes several discrepancies. National minorities enjoying the same status under the international law (the Slovenes in Carinthia and Styria, and the Croats in Burgenland) are subject to different treatment, while the minorities abroad (South Tyrol) are receiving greater consideration than the minorities living in Austria. There is a special attitude towards the minorities lacking a legal status in international law; the two provincial governments and the federal government take different approaches to the solution of this problem. The author further discusses special advisory bodies set up by the Austrian Chancellor, and protestations to the effect that Austria wants to accord the best possible treatment to the national minorities (protestations mentioned in recent documents and also made before international audiences). The author stresses the usefulness of direct cooperation between the minority and the authorities, a point on which both neighbouring countries are in agreement.

The national minority too has clarified its views on the minority as a subject explaining them in its *Memorandum* (1955) and in many subsequent documents and proposals, and is pointing out upon the 20th anniversary of the signing of the Austrian State Treaty that Austria has not fully implemented a single provision of Article 7 to the minority's satisfaction.

Article 7 essentially covers the entire ethnic community; it provides not only for the protection of an individual member of the minority community, but deals with the minority as a legal entity and a subject, since the protection of the ethnic character of the minority community is explicitly stipulated under Paragraph 5 of Article 7, and further qualified with two attributes, *Croat* or *Slovene*. This supports the claim of the minority (Carinthian Slovenes) that as a subject it has the right to interpret itself the applicable protective provisions since they were adopted for the sake of its identity and because of the actions in the past directed against its very existence as a national minority. It took twenty years for the Carinthian Slovenes to get the first more direct answers to their Memorandum.

Whereas Austria is much more eager to settle minority problems outside her borders — the problem of her minority in South Tyrol — advocating in this particular case the principle of equal starting points both for the German-speaking minority and the Italian-speaking majority, in the case of ethnic minorities within her own border, however, she is following a different course and applying different social criteria. During the last twenty years, owing to social inertia, denationalisation has been in progress aggravated by procrastination and gradualness in the implementation of the minority provisions. In violation of the provision under Paragraph 5, Article 7, the Austrian authorities tolerate widespread activities of various organisations whose stated objective is to destroy the ethnic character of the minority. The warnings of the neighbouring country, Yugoslavia, which is ethnically closer to both minorities and is one of the signatories to the Austrian State Treaty, have been variously rejected, mostly with the argument that this was an Austrian internal affair, that the implementation of the minority protection was meeting a series of obstacles, and the like. Lately Austria has begun voicing doubts — in principle — about the numerical strength and geographical location of the minority, i. e. doubts about the existence of the minority as a subject. This attitude has its roots in the views expressed upon the ratification of the State Treaty when an Annex in the form of Protocol was drawn up stating that Austria was already meeting Paragraph 5, Article 7, by her existing legislation, while admitting that Paragraphs 2, 3 and 4, did, in fact, represent a novelty in the minority protection. One of the principal weapons used against the minority is the attempt to cause a division among the minority and the entire Carinthian population into patriotic and unpatriotic citizens. This is also, as the author points out, a form of powerful psychological pressure if genocidal activities in the not too distant past of the Carinthian Slovenes are taken into consideration. These memories are ably exploited and accompanied by a sort of persistent indoctrination about a special, »windisch« category of population belonging to the German cultural sphere. Lately the embarrassing Windisch question has been explained by noted Austrian experts with the theory about a so-called group »whose language has lost its ethnic character« thus creating »a linguistic minority«. Through Austria's statements in the 3rd Committee of the United Nations (1974) the international public opinion became aware of this attitude and the use of such specific terminology. This reflects Austria's rejection both of the minority as a subject and of the provisions of the State Treaty in view of the fact that under Article 7 the national minorities are explicitly identified with the attributes, *Croat* or *Slovene*, and not described merely as imaginary and nebulous »linguistic« minorities. The attribute, »*Slovene*«, does not include only an idiom or a dialect, but also a specific culture and a settled territory from which some people would like to displace the national minority. The author pays particular attention to the envisaged assessment of the minority and qualifies it as a further attempt at minority fragmentation in an atmosphere of intolerance. According to the present survey, the Austrian State has, on the whole, imposed upon the Carinthian Slovenes her version of minority legislation and in the majority of cases has ignored their suggestions. Only in isolated cases, immediately before the passing of various pieces of legislation (School Act, Courts Act) has Austria merely informed the minority about the decisions taken by the large political parties, i. e. by the majority. Neither did direct contacts between minority representatives and high Austrian authorities result in major solutions, but only in settlement of minor matters, so that no progress was made in institutional questions. There were a few exceptions as with the establishment of a secondary school for the minority, with the syllabus for the reduced minority school, and the like. But in the meantime the entire system, all the social attitudes are still endangering the three principal foundations on which the existence of the minority is based since the minority language — in violation of the provisions — was reduced to

the inferior status of an auxiliary language (instead of enjoying the status of the second official language). The minority culture and integrity are still being undermined through direct or indirect activities and through various less pronounced forms of socio-psychological repression. By loud propaganda and one-sided information directed at the Austrian and international opinion as well as by other forms of persuasion Austria is even making attempts at infiltration of the national minority with a view to attracting and selecting more pliable interlocutors for her alleged implementation of the minority protective clauses. In this respect the score of the provincial government is evidently even poorer than that of the federal authorities as far as the relationship towards the minority is concerned, since the former suppresses directly or indirectly every more visible sign of the fact that two national groups live in the territory (whether the signs are reflected in cultural institutions or merely in the existence of bilingual topographical or any other kind of inscriptions). According to the author's survey, in the last twenty years Austria has not achieved encouraging results in her treatment of the minority as a subject.

Nevertheless it is a fact that the minority still possesses the strength to look for means whereby to preserve its identity — thus giving proof of its vitality. The Carinthian Slovenes struggle to remain a subject, to keep their identity, and to be recognised as such. In the end the author makes it clear that he has dealt only with the external aspects of the problem leaving aside other elements that make up the minority community.